

การพัฒนาารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนังตะลุง โดยใช้วิธีการวิจัยปฏิบัติการ
แบบมีส่วนร่วม กรณีศึกษา ชุมชนสร้างสรรค์หัตถกรรมภาพแกะหนังตะลุง
ตำบลปากพูน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

**The Development on Shadow Puppet Carving Handicraft by Participatory Action
Research: A Case Study of Shadow Puppet Leather Carving in Nakhon Si Thammarat**

เรวัต สุขสิกาญจน์¹, เจษฎา สุขสิกาญจน์², มนัส ช่วยกรด³
Rewat Suksikarn, Jedsada Suksikarn, Manus Chuaykrod

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนังตะลุง ภายใต้บริบทชุมชนสร้างสรรค์หัตถกรรมภาพแกะหนังตะลุง ตำบลปากพูน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยใช้วิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยนำเทคนิค AIC มาใช้ในการประชุมเชิงปฏิบัติการ ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนมีความต้องการพัฒนาผลิตภัณฑ์ มีผู้เข้าร่วมดำเนินการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนังตะลุง จำนวน 20 คน มีการดำเนินการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม 3 วนรอบ แนวทางหลักในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์คือ ผลิตง่าย ไม่ซับซ้อน และยังคงอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมสร้างสรรค์หัตถกรรมหนังตะลุงอยู่ ต้นแบบผลิตภัณฑ์ที่สร้างมีกระเป่าสะพาย 1 ใบ กระเป่าถือแบบมีสายสะพาย 2 ใบ กระเป่าถือ 2 ใบ และชุดเครื่องประดับ 2 ชุด โดยนำผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการพัฒนาถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชนในท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ และผลการวิจัยเป็นประโยชน์ต่อชุมชนในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์อย่างเป็นรูปธรรม

คำสำคัญ: 1. ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนังตะลุง. 2. การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม. 3. ชุมชนสร้างสรรค์หัตถกรรมภาพแกะหนังตะลุง ตำบลปากพูน.

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาการออกแบบอุตสาหกรรม สำนักวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

² อาจารย์ประจำสาขาการออกแบบนิเทศศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

³ สมาชิกชุมชนสร้างสรรค์หัตถกรรมภาพแกะหนังตะลุง ตำบลปากพูน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

Abstract

This research has aimed to study the results of developing the carving of leather shadow puppet within the community context of Creative Leather Shadow Puppet Carving team in Pakphoon sub-district, Muang Nakhon Si Thammarat Province. This research is participatory action research using an AIC technique. The research results showed that the Creative Leather Shadow Puppet Carving team is interested in developing the product. Twenty team members participated in the research process, which is three-round participatory action research. Manufacturing techniques make it easy to produce the goods while preserving the traditional handicraft skills. The product prototypes consist of one shoulder bag, two handbags with straps, two handbags, and two sets of accessories. All knowledge could be conveyed to the youths in the local area for conservation, and the community would get benefits from this research.

Keywords: 1. Leather shadow puppet. 2. Participatory Action Research. 3. Creative Leather Shadow Puppet Carving team, Pakphoon sub-district.

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นสิ่งที่เกิดควบคู่กับการดำเนินชีวิต และเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยเหตุผลความจำเป็นของการดำเนินชีวิต โดยยังคงแสดงถึงวิถีชีวิตของชาวบ้าน มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น มีความเรียบง่ายและงดงาม ลักษณะเหล่านี้เป็นสิ่งที่มีความค่าและความสำคัญในแง่ของศิลปะและศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นอยู่ สภาพเศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนเวลาของการสร้างศิลปะนั้นๆ ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านจึงมิใช่เพียงการสร้างสรรคของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่เป็นการสร้างสรรค์ซึ่งมีลักษณะของช่างพื้นบ้านที่ปรากฏออกมาโดยผสมผสานกับวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมและประเพณีที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษจากชั่วคนหนึ่งไปสู่อีกชั่วคนหนึ่งเป็นเวลานานนับร้อยๆ ปี หัตถกรรมแกะหนังเป็นศิลปหัตถกรรมที่มีชื่อเสียงมาตั้งแต่อดีตควบคู่กับการเล่นหนังตะลุง ซึ่งเป็นศิลปวัฒนธรรมของชาวภาคใต้ จากเดิมที่ใช้แสดงหนังตะลุงทำกันในวงแคบๆ ต่อมาระยะหลังคือ 30 ปีที่ผ่านมาได้มีผู้คิดค้นแกะรูปหนังตะลุงออกจำหน่ายตามตลาดนัดแรงงานและเทศกาลต่างๆ ออกจำหน่ายเป็นเชิงพาณิชย์มากยิ่งขึ้น ด้านรูปแบบก็ค่อยๆ พัฒนาวางออกคือแทนที่จะแกะรูปหนังเชิดอย่างเดียวก็แกะเป็นรูปหนังใหญ่หรือรูปต่างๆ (ชินกรรดา เพชรชนะ ม.ป.ป.)

จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นแหล่งหนึ่งที่มีการผลิตศิลปหัตถกรรมหลายประเภทที่สืบทอดมาช้านาน งานช่างที่มีชื่อเสียงเป็นหัตถกรรมประณีตศิลป์มีอยู่มากมาย และมีเอกลักษณ์โดดเด่นที่สุดในเขตภูมิศาสตร์ภาคใต้ หัตถกรรมภาพแกะหนังตะลุงคือหนึ่งในนั้น แต่ในปัจจุบันมีการผลิตหัตถกรรมประเภทนี้ในหลากหลายพื้นที่ของภาคใต้โดยระบบหัตถอุตสาหกรรมเพิ่มมากขึ้น ปัญหาที่สำคัญคือรูปแบบไม่แตกต่างกันเลยจนทำให้ผู้ผลิตที่สร้างสรรค์ผลงานมาแต่เดิมในเชิงศิลปะและการอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญา รายได้ขาดหายไปส่งผลให้ในอนาคตคงไร้คนสืบทอดการสร้างสรรค์ ส่วนทางด้านคุณค่าที่เกิดขึ้นอันสื่อถึงเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นนั้น ต้องมีการพัฒนาและสร้างสรรค์ผลงานเพื่อให้มีความ

แตกต่างและโดดเด่นเฉพาะตัว จึงจะทำให้หัตถกรรมภาพแกะหนังตะลุงยังคงอยู่คู่กับท้องถิ่นและสังคมไทย การได้อนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์คุณค่าและเพิ่มรายได้เลี้ยงตนเอง เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบัน ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ดังเช่น นายมนัส ชัยกรด (สัมภาษณ์ 2552) ชาวบ้านชุมชนแกะหนังตะลุงตำบลปากพูน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้ศึกษาและฝึกฝนสร้างสรรค์หัตถกรรมภาพแกะหนังตะลุงด้วยตัวเองมาเป็นเวลานาน และได้พยายามถ่ายทอดให้เยาวชนรุ่นหลังที่มีใจรักทางด้านงานศิลปะการแกะหนัง แต่ยังมีปัญหาอยู่ในเรื่องของอุปกรณ์ สถานที่ และปัญหาที่ต้องแก้ไขเร่งด่วนเป็นเรื่องของการพัฒนารูปแบบควบคู่ไปกับการสืบสืบทอดภูมิปัญญา

คณะผู้วิจัย จึงมีแนวความคิดในการพัฒนาและออกแบบหัตถกรรมภาพแกะหนังตะลุงเพื่อตอบสนองของการแก้ปัญหาข้างต้นที่กล่าวมา ทั้งการอนุรักษ์สืบสาน การออกแบบและพัฒนารูปแบบให้ตรงกับความต้องการของผู้บริโภคมีตัวเลือกของผลงานสร้างสรรค์อันหลากหลาย อีกทั้งยังส่งผลต่อกลุ่มผู้ผลิตและสร้างสรรค์ในด้านการเพิ่มรายได้ ขยายผลสู่วงกว้างตั้งแต่ระดับชุมชนท้องถิ่นจนถึงระดับสากล มีรูปแบบของผลิตภัณฑ์ที่แตกต่าง แต่ยังคงคุณค่าเอกลักษณ์ของงานหัตถกรรมภาพแกะหนังตะลุงเอาไว้ เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และสามารถพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ได้อย่างต่อเนื่องในอนาคต โดยใช้กระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีขั้นตอนสำคัญ 5 ขั้นตอน ดังนี้ 1.) ศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา 2.) ศึกษาแนวทางในการแก้ไขปัญหา 3.) วางแผนดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหา 4.) ปฏิบัติตามแผน 5.) ติดตามและประเมินผล และการวิจัยนี้คณะผู้วิจัยได้นำขั้นตอนการเรียนรู้ (Appreciation) ขั้นตอนสร้างการพัฒนา (Influence) ขั้นตอนการสร้างแนวปฏิบัติ (Control) หรือเทคนิค AIC มาประยุกต์ใช้ในการระดมความคิด เกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนังตะลุง เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์และข้อมูลข่าวสาร เพื่อความเข้าใจสภาพปัญหา ข้อจำกัด ความต้องการ และศักยภาพ

ของชุมชน โดยมีเป้าหมายให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการวิจัยทุกขั้นตอน เพื่อชุมชนจะสามารถพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนึ่งตระกูล ภายใต้บริบทของชุมชนนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนึ่งตระกูล ภายใต้บริบทชุมชนสร้างสรรค์หัตถกรรมภาพแกะหนึ่งตระกูล ตำบลปากพูน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ความสำคัญของการวิจัย

1. ได้ผลงานการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนึ่งตระกูลที่แตกต่างจากที่มีอยู่ โดยใช้วิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินการที่สำคัญ คือ ศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาแนวทางในการแก้ไขปัญหา วางแผนดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหา ปฏิบัติตามแผน และติดตามประเมินผล

2. ผลการวิจัยในครั้งนี้ทำให้ชุมชนได้แนวทางในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ ภายใต้บริบทของชุมชน ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นกรณีศึกษาให้กับชุมชนอื่นๆ ที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมท้องถิ่นต่อไป

กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย

กลุ่มชุมชนสร้างสรรค์หัตถกรรมภาพแกะหนึ่งตระกูล ตำบลปากพูน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยคณะผู้วิจัยเลือกแบบเจาะจง (Purposive Area) เพราะเป็นกลุ่มที่รวมตัวทำผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนึ่งตระกูล เพื่อเสริมรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัว และมีความต้องการที่จะพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ ทำให้ได้กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยจำนวน 20 คน คือ สมาชิกในกลุ่มชุมชน 16 คน นักพัฒนา 1 คน และคณะผู้วิจัย 3 คน

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นก่อนทำการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คณะผู้วิจัยมีการดำเนินการ 3 ขั้นตอน คือ 1.) คัดเลือกชุมชน 2.) สร้างสัมพันธภาพกับชุมชน 3.) เตรียมคนในการดำเนินงาน ผู้ให้ข้อมูลเป็นประชาชนในชุมชน โดยใช้วิธีการสังเกตและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

(Content Analysis) เก็บข้อมูลภาคสนามและเสนอผลการศึกษาด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์มีภาพประกอบ

ขั้นตอนที่ 2 การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนึ่งตระกูล คณะผู้วิจัยมีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยภาคสนามร่วมกับนักพัฒนาและชุมชน ใน 3 วงรอบการวิจัย ซึ่งแต่ละวงรอบมีขั้นตอนดังนี้

1.) การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาจากผู้เข้าร่วมพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ แลกเปลี่ยนความรู้ทักษะและประสบการณ์เพื่อให้เกิดความเข้าใจสภาพปัญหา ข้อจำกัด ความต้องการ และศักยภาพในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสังเกต ใช้เทคนิค AIC ในขั้นตอนการสร้างความรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ (Appreciation) วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา เสนอผลการศึกษาด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์มีภาพประกอบ

2.) การศึกษาแนวทางในการแก้ไขปัญหา โดยการพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ จากกลุ่มเป้าหมายผู้เข้าร่วมดำเนินการ ใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสังเกต ใช้เทคนิค AIC ในขั้นตอนการสร้างแนวทางพัฒนา (Influence) วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา เสนอผลการศึกษาด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์มีภาพประกอบ

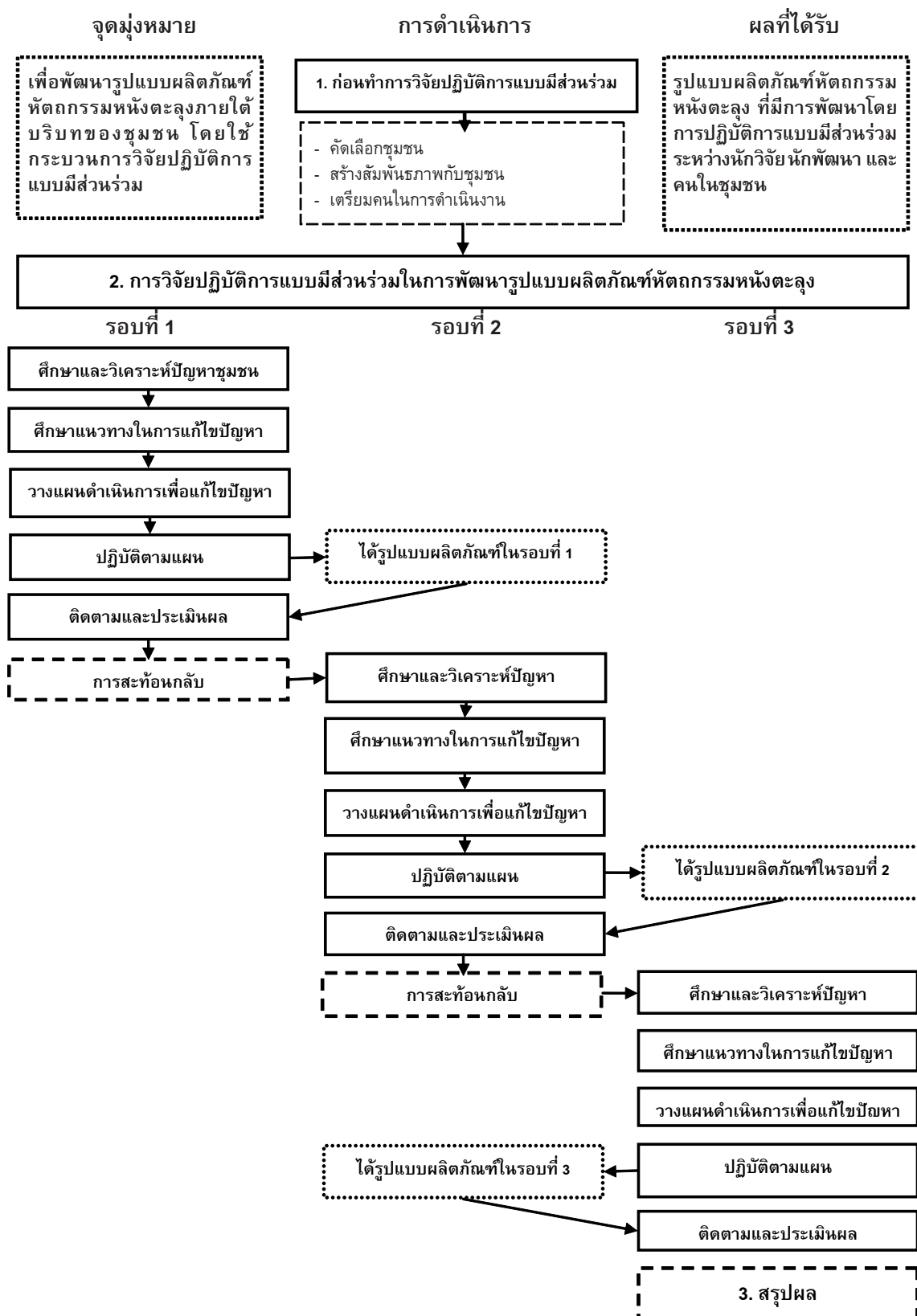
3.) การวางแผนดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหา โดยกำหนดวัตถุประสงค์ กิจกรรม และขั้นตอนการดำเนินงานการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิกแต่ละคน ใช้เทคนิค AIC ในขั้นตอนการสร้างแนวทางปฏิบัติ (Control) และการสังเกต วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา เสนอผลการศึกษาด้วยวิธีการพรรณนาและตารางแสดงข้อมูลตามประเด็นที่กำหนด

4.) การปฏิบัติตามแผน ดำเนินการโดยคณะผู้วิจัย นักพัฒนา และชุมชน ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ ตามหน้าที่และแผนการดำเนินการที่กำหนดไว้ จากกลุ่มเป้าหมายผู้เข้าร่วมดำเนินการ ใช้เทคนิค AIC ในขั้นตอน Appreciation, Influence และControl และการสังเกต วิเคราะห์ข้อมูล

เชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา เสนอผลการศึกษา
ด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์มีภาพประกอบ

5.) การติดตามและประเมินผล การดำเนินการ
เป็นไปตามแผนงานและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่
มีอะไรบ้างที่ต้องแก้ไข มีปัญหาและอุปสรรคหรือไม่
อย่างไร โดยใช้แบบติดตามผลและการสังเกต วิเคราะห์
ข้อมูลเชิงคุณภาพ เสนอผลการศึกษาด้วยวิธีการ
พรรณนาวิเคราะห์มีภาพประกอบในบางตอน และ

มีการประเมินผลการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ โดย
ผู้เข้าร่วมดำเนินการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ 20 คน,
ผู้เชี่ยวชาญในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ 3 คน และ
ผู้ที่สนใจงานหัตถกรรม 50 คน โดยใช้แบบประเมิน
และการสังเกต วิเคราะห์ข้อมูลค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบน
มาตรฐาน เสนอผลการศึกษาในรูปแบบตารางประกอบ
ความเรียง



ภาพที่ 1 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

ผลการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 ผลการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นก่อนทำการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

1. ผลการคัดเลือกชุมชน คณะผู้วิจัยได้คัดเลือกชุมชนสร้างสรรค์หัตถกรรมภาพแกะหนังตะลุง ตำบลปากพูน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เพราะเป็นกลุ่มที่ร่วมตัวทำผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนังตะลุง เพื่อเสริมรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัว และสมาชิกในชุมชนมีความต้องการที่จะพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลายและเหมาะสมกับการใช้งานในปัจจุบัน
2. ผลการสร้างสัมพันธ์ภาพกับชุมชน จากการที่คณะผู้วิจัยได้สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนโดยการเข้าสู่ชุมชนเป็นระยะ และสม่ำเสมอ พูดคุยเบื้องต้นถึงความสนใจที่จะร่วมกับชุมชนในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนังตะลุง ทำให้คณะผู้วิจัยได้รับการตอบรับที่ดีจากชุมชน
3. ผลการเตรียมคนในการดำเนินงาน จากการที่คณะผู้วิจัยติดต่อประสานงานชุมชน ทำให้ได้ผู้ที่สนใจ

เข้าร่วมดำเนินการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนังตะลุง จำนวน 20 คน คือ สมาชิกกลุ่มชุมชนสร้างสรรค์หัตถกรรมภาพแกะหนังตะลุง 16 คน นักพัฒนา 1 คน และคณะผู้วิจัย 3 คน

ขั้นตอนที่ 2 ผลการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนังตะลุง

วงรอบที่ 1

1. ผลการศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา รูปแบบของผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนังตะลุง มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ ตัวหนังตะลุง และภาพแกะรูปหนังระดับฝ่ามือ มีหลายขนาดและหลากหลายเรื่องราว ส่วนการพัฒนารูปแบบก็มีอยู่แล้วบ้าง เช่น กล้องไฟหรือโคมไฟ สำหรับโชว์และตกแต่ง ความเป็นไปได้ในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ คือ ชุมชนมีทักษะและผลงานที่โดดเด่นอยู่แล้ว เป็นลวดลาย ถึงแม้ว่าจะประยุกต์การออกแบบและพัฒนาแล้ว ก็ยังคงมีรูปแบบลักษณะมาจากการประดับและตกแต่งลวดลาย



ภาพที่ 2 การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นก่อนทำการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
ที่มา : ถ่ายภาพเมื่อ เมษายน 2552



ภาพที่ 3 รูปแบบของผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนังตะลุงที่มีอยู่ในปัจจุบัน
ที่มา : ถ่ายภาพเมื่อ พฤษภาคม 2552

2. ผลการศึกษาแนวทางในการแก้ไขปัญหา ได้ข้อสรุปเพื่อกำหนดแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ โดยผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาต้องมีประโยชน์ใช้สอย ใช้รูปแบบวิธีการผลิตที่มีเอกลักษณ์ของการแกะหนังตะลุง คือ การตอกกลดลายและลักษณะเป็นแผ่นหนังนำมาประกอบกันเป็นผลิตภัณฑ์ ชุมชนสามารถผลิตได้เองโดยไม่มีขั้นตอนที่ซับซ้อน ออกแบบร่วมกับวัสดุอื่น เพื่อการสร้าง ความแตกต่างให้กับผลิตภัณฑ์

3. ผลการวางแผนดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหา มีการกำหนดให้มีการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ ควบคู่ไปกับการถ่ายทอดความรู้ด้านศิลปะและการออกแบบจากผู้เชี่ยวชาญ และมีการแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ร่วมกันระหว่างผู้เข้าร่วมดำเนินการพัฒนารูปแบบ

ผลิตภัณฑ์ โดยจัดเป็นกิจกรรมตามแผนการดำเนินการ และกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบตามความเหมาะสม

4. ผลการปฏิบัติตามแผน ผู้เข้าร่วมดำเนินการ พัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ ต้องการทำให้ผลิตภัณฑ์กระเป๋ามากที่สุด โดยผู้เข้าร่วมดำเนินการ ได้ทดลองสร้างผลงานต้นแบบเบื้องต้นเป็นกระเป๋าสะพาย และร่วมกันอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและรับฟังข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญ เพื่อสรุปข้อมูลที่จะนำไปพัฒนาต่อ

5. ผลการติดตามและประเมินผล การดำเนินงานเป็นไปตามแผนที่ได้กำหนดร่วมกัน ได้ผลงานการพัฒนา รูปแบบผลิตภัณฑ์ในรูปแบบที่ตรงตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ถึงแม้จะมีปัญหาและอุปสรรคบ้าง ทุกฝ่ายก็ได้ช่วยกันแก้ปัญหาให้งานดำเนินไปอย่างลุล่วงด้วยดี

ผู้เข้าร่วมดำเนินการพัฒนาแบบผลิตภัณฑ์ ได้นำผลงานต้นแบบผลิตภัณฑ์ ทดลองการใช้งานดูความเหมาะสมของขนาดสัดส่วน และความคงทนแข็งแรง เพื่อปรับปรุงแบบต่อไปในการพัฒนาในรอบที่ 2 การประเมินผลงานการพัฒนาแบบผลิตภัณฑ์ ในภาพรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.52$, S.D. = 0.42) โดยการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญในภาพรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.39$, S.D. = 0.45) การประเมินจากผู้เข้าร่วมดำเนินการพัฒนาแบบผลิตภัณฑ์ ในภาพรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.55$, S.D. = 0.45) และการประเมินจากบุคคลทั่วไป ในภาพรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.52$, S.D. = 0.42)

6. ผลการสะท้อนกลับ การอภิปราย แสดงความคิดเห็น และซักถามผู้เข้าร่วมดำเนินการพัฒนาแบบผลิตภัณฑ์ ได้สะท้อนกลับถึงปัญหาที่เกิดขึ้นคือ ขนาดของผลิตภัณฑ์ใหญ่เกินไป และการตอกหนังควรจะลดขนาดลงจะได้ประหยัดเวลา แต่สามารถผลิตชิ้นงานได้เพิ่มขึ้น เพิ่มเติมเทคนิคการพับ ดัด โค้งของหนังมาเป็นส่วนหนึ่งของรูปแบบด้วย จึงนำข้อเสนอนี้ที่ได้จากการประเมินไปปรับปรุงแก้ไขในการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในรอบที่ 2 ต่อไป

วงรอบที่ 2

1. ผลการศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา แบ่งออกได้เป็น 3 ประเด็น คือ 1.) ด้านความคงทนแข็งแรง เกิดจากปัญหาแผ่นหนังที่แกะและตอกกลดลายถี่เกินไป ไม่สามารถรับน้ำหนักได้ดีเท่าที่ควร 2.) ด้านเทคนิคการผลิต แผ่นหนังที่แกะและตอกกลดลายถี่เกินไป ทำให้ต้องใช้เวลาในการผลิตนาน ไม่คุ้มกับเวลาเมื่อเทียบกับราคา 3.) ด้านขนาดใหญ่เกินไป

2. ผลการศึกษาแนวทางในการแก้ไขปัญหา คือ ผู้เข้าร่วมดำเนินการพัฒนาแบบผลิตภัณฑ์ ตั้งใจที่จะทำอย่างไรให้กระเป๋ามีความคงทนแข็งแรงในการใช้งาน โดยที่ไม่ต้องมีวัสดุอย่างอื่นเสริมมากนัก และลดการแกะ ตอกกลดลายให้น้อยลง จะได้ประหยัดทั้งเวลา และสร้างความคงทนแข็งแรงไปด้วยในตัว ปรับในเรื่องของขนาดผลิตภัณฑ์ให้สามารถใช้ได้ง่ายขึ้น

3. ผลการวางแผนดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหา ผู้เข้าร่วมดำเนินการพัฒนาแบบผลิตภัณฑ์ ได้กำหนดวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยเน้นประโยชน์ใช้สอย คือ กระเป๋า และลดการตอกกลดลายให้น้อยลง มีกรรมวิธีการผลิตไม่ยุ่งยากซับซ้อน เป็นการพับ หรือดัดโค้งรูปทรงอย่างง่าย มีความแข็งแรงทนทาน โดยกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบตามความเหมาะสม



ภาพที่ 4 ผลงานต้นแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนังตะลุง วงรอบที่ 1

ที่มา : ถ่ายภาพเมื่อ มิถุนายน 2552

4. ผลการปฏิบัติตามแผน ผู้เข้าร่วมดำเนินการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ ได้ช่วยกันระดมความคิดและทดลองสร้างต้นแบบผลิตภัณฑ์ เป็นกระเป๋า 2 รูปแบบ คือ 1.) กระเป๋าถือแบบมีสายสะพาย มี 2 ประเภท คือ ระบายสีลวดลายและทดลองระบายสีทั้งแผ่นหนังแกะลาย 2.) กระเป๋าถือ แบบที่ระบายสีลวดลายและทดลองแกะลวดลายโดยใช้สิริธรรมชาติของหนังวัว ทั้ง 2 รูปแบบ มีชุดประดับกระเป๋าผลิตจากเศษหนังที่เหลือเพื่อให้เข้าชุดกัน

5. ผลการติดตามและประเมินผล การดำเนินงานเป็นไปตามแผนที่ได้กำหนดร่วมกัน ได้ผลงานที่เกิดจากการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์และมีการทำต้นแบบที่ต้องการ มีการทดลองทำสีของแผ่นหนังแกะลายซึ่งเป็นเรื่องของเทคนิค อาจจะต้องใช้เวลาฝึกฝน เพราะส่วนใหญ่คุ้นเคยกับการระบายสีแบบธรรมดา ผู้เข้าร่วมดำเนินการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ ได้นำผลงานต้นแบบมาทดลองการใช้งานเพื่อดูถึงความเหมาะสมของขนาดสัดส่วนและความคงทนแข็งแรง ซึ่งจะนำไปปรับปรุงแบบต่อไป

ไปในวงรอบที่ 3 การประเมินผลงานการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ ในภาพรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.59$, S.D. = 0.46) โดยการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญในภาพรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.59$, S.D. = 0.45) การประเมินจากผู้เข้าร่วมดำเนินการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ ในภาพรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.67$, S.D. = 0.43) และการประเมินจากบุคคลทั่วไป ในภาพรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.53$, S.D. = 0.52) เช่นกัน

6. ผลการสะท้อนกลับ สรุปได้ว่าต้องใช้เวลาในการฝึกเทคนิคการจัดองค์ประกอบทางศิลปะ และทดลองนำเศษหนังที่เหลือจากการแกะ นำมาพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลายขึ้น อีกทั้งเป็นการเพิ่มมูลค่าจากเศษวัสดุ จึงนำเสนอแนะที่ได้จากการประเมินไปปรับปรุงแก้ไขในการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในวงรอบที่ 3 ต่อไป



ภาพที่ 5 ผลงานต้นแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนังตะลุง วงรอบที่ 2 แบบที่ 1
ที่มา : ถ่ายภาพเมื่อ กันยายน 2552



ภาพที่ 6 ผลงานต้นแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนังตะลุง วงรอบที่ 2 แบบที่ 2
ที่มา : ถ่ายภาพเมื่อ กันยายน 2552

วงรอบที่ 3

1. ผลการศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา แบ่งออกได้เป็น 2 ประเด็น คือด้านความคงทนแข็งแรง เกิดจากปัญหาการนำแผ่นหนังมาตัดโค้ง ทำให้บางจุดของการตัดโค้งเกิดรอยที่ทำให้ผลิตภัณฑ์มีตำหนิ และปัญหาด้านเทคนิคการผลิต โดยทางผู้ผลิตต้องใช้เวลาในการพัฒนารูปแบบ พบสิ่งที่น่าสนใจคือ เศษหนังที่เหลือจากการแกะจะนำมาใช้ประโยชน์ในการนำมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อเพิ่มมูลค่าของเศษวัสดุได้

2. ผลการศึกษาแนวทางในการแก้ไขปัญหา คือผู้เข้าร่วมดำเนินการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ ตั้งใจที่จะทำอย่างไรให้เศษวัสดุที่เหลือจากหัตถกรรมแกะหนังมีประโยชน์ สามารถนำมาคิดออกแบบพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายมากขึ้น โดยการนำเทคนิคการแกะ ตอก และการสร้างลวดลายจากหนังตะลุง โดยไม่ซับซ้อนยุ่งยากในการผลิต และใช้เวลาไม่มากนัก

3. ผลการวางแผนดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหา ผู้เข้าร่วมดำเนินการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ ได้กำหนดวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีประโยชน์ใช้สอย โดยการนำเศษวัสดุที่เหลือจากการแกะหนังตะลุงและมีการวิธีการผลิตที่ไม่ยุ่งยากซับซ้อน แต่เกิดเป็นผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายมากขึ้น

4. ผลการปฏิบัติตามแผน ผู้เข้าร่วมดำเนินการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ ได้ช่วยกันระดมความคิดและทดลองสร้างต้นแบบผลิตภัณฑ์ จนได้ผลงานต้นแบบเป็นเครื่องประดับที่เกิดจากเศษการแกะหนังตะลุง ซึ่งประกอบไปด้วย สร้อยคอ ต่างหู และกำไลข้อมือ จำนวน 2 ชุด

5. ผลการติดตามและประเมินผล การดำเนินงานเป็นไปตามแผนงานที่ได้ร่วมกันกำหนด ได้ผลงานการพัฒนาโดยพิจารณาและคำนึงถึงรูปแบบผลิตภัณฑ์โดยใช้เศษจากการแกะหนังตะลุงตามที่ต้องการ และได้นำผลงานต้นแบบผลิตภัณฑ์ ทดลองการใช้งานดูความเหมาะสมของขนาดสัดส่วน และความคงทนแข็งแรง เพื่อจะได้ปรับปรุงแบบต่อไป การประเมินผลงานการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ ในภาพรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.18$, S.D. = 0.59) โดยการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญในภาพรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.19$, S.D. = 0.45) การประเมินจากผู้เข้าร่วมดำเนินการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ ในภาพรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.28$, S.D. = 0.66) และการประเมินจากบุคคลทั่วไป ในภาพรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.07$, S.D. = 0.77) เช่นกัน



ภาพที่ 7 ผลงานต้นแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนังตะลุง วงรอบที่ 3 แบบที่ 1
ที่มา : ถ่ายภาพเมื่อ มีนาคม 2553



ภาพที่ 8 ผลงานต้นแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนังตะลุง วงรอบที่ 3 แบบที่ 2
ที่มา : ถ่ายภาพเมื่อ มีนาคม 2553

สรุป

การพัฒนาารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนังตะลุงโดยใช้วิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กรณีศึกษา กลุ่มชุมชนสร้างสรรค์หัตถกรรมภาพแกะหนังตะลุง ตำบลปากพูน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยโดยมีลำดับขั้นตอน 2 ขั้นตอน คือ การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นก่อนทำการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนังตะลุง การดำเนินการในแต่ละขั้นตอนมีประเด็นสำคัญที่จะนำมาสรุปได้ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นก่อนทำการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

1. จากการที่คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นก่อนทำการวิจัย โดยการลงพื้นที่ภาคสนามกับชุมชน เพื่อคัดเลือกชุมชนที่ต้องการพัฒนาารูปแบบผลิตภัณฑ์ ผลการดำเนินการพบว่า คณะผู้วิจัยเลือกกลุ่มชุมชนสร้างสรรค์หัตถกรรมภาพแกะหนังตะลุง ตำบลปากพูน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ทั้งนี้เป็นเพราะสมาชิกในชุมชนมีความต้องการมีส่วนร่วมและเรียนรู้ในการพัฒนาารูปแบบผลิตภัณฑ์ร่วมกับนักพัฒนา และคณะผู้วิจัยอย่างจริงจัง เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่

ยั่งยืนของชุมชน

2. การสร้างสัมพันธ์ภาพกับชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชุมชนยอมรับและไว้วางใจ ซึ่งผลจากการที่คณะผู้วิจัยได้สร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีกับชุมชนอย่างสม่ำเสมอ โดยการเข้าสู่ชุมชนเป็นระยะ พูดคุยถึงความสนใจที่จะร่วมกับชุมชนในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ ทำให้คณะผู้วิจัยได้รับการตอบรับที่ดีจากชุมชน

3. การเตรียมคนในการดำเนินงาน มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหากลุ่มเป้าหมายในการดำเนินการวิจัย ผลการดำเนินการพบว่า ความร่วมมือร่วมใจตั้งแต่เริ่มต้นส่งผลให้เกิดการยอมรับและไว้วางใจกันระหว่างคณะผู้วิจัยชุมชน และนักพัฒนา การติดต่อประสานงาน ร่วมแรงร่วมใจ ร่วมพลัง จึงประสบผลสำเร็จจนได้สมาชิกเข้าร่วมดำเนินการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ ทั้งนี้เป็นเพราะสมาชิกทุกคนต่างตระหนักถึงสภาพปัญหาร่วมกัน และมีความหวังร่วมกันว่าเมื่อการดำเนินการวิจัยสิ้นสุดลงสิ่งที่ชุมชนจะได้รับ คือ ได้รับความรู้เพิ่มมากขึ้น มีการร่วมกันคิดร่วมกันทำ มีการเผยแพร่ความรู้สู่เยาวชนในท้องถิ่นซึ่งมีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์ สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป

ขั้นตอนที่ 2 การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนังตะลุง

กระบวนการทำงานร่วมกันของคณะผู้วิจัยนักพัฒนา และกลุ่มชุมชนสร้างสรรค์หัตถกรรมหนังตะลุงเสร็จสิ้น ใน 3 วงรอบการวิจัย โดยในแต่ละวงรอบมีการดำเนินการ 5 ขั้นตอน คือ 1.) การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา 2.) การศึกษาแนวทางในการแก้ไขปัญหา 3.) การวางแผนดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหา 4.) การปฏิบัติตามแผน 5.) การติดตามและประเมินผล และมีการสะท้อนกลับในแต่ละวงรอบการวิจัย เพื่อปรับปรุงแก้ไขในสิ่งที่ได้ดำเนินการไปแล้ว ผู้การแก้ปัญหาในวงรอบใหม่ โดยนำเทคนิค AIC มาปรับใช้เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนมีการแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์และข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนังตะลุง ซึ่งได้ผลงานทั้งหมด 7 ชุดผลิตภัณฑ์ วงรอบที่ 1 เป็นกระเป๋าสาย

1 ใบ วงรอบที่ 2 เป็นกระเป๋ากี๋แบบมีสายสะพาย 2 ใบ และกระเป๋ากี๋ 2 ใบ และวงรอบที่ 3 เป็นชุดเครื่องประดับ ประกอบด้วย สร้อยคอ ต่างหู กำไลข้อมือ 2 ชุด ถึงแม้จะมีปัญหาและอุปสรรคในเรื่องของเวลาอยู่บ้าง เพราะผู้เข้าร่วมกิจกรรมต่างก็มีภาระหน้าที่และงานประจำที่ต้องรับผิดชอบ แต่ก็ปรากฏผลเป็นรูปธรรมและเมื่อได้ผลงานรูปแบบผลิตภัณฑ์ของการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในแต่ละวงรอบแล้ว ก็จะมีแกนนำในการพัฒนาชุมชน นำผลงานต้นแบบไปปรับใช้ในการส่งเสริมการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์แก่เยาวชนในท้องถิ่น โดยการถ่ายทอดให้กับเยาวชนและผู้ที่มาศึกษาดูงาน ศูนย์การเรียนรู้บูรณาการท้องถิ่น ที่กลุ่มวิสาหกิจการแกะหนังตะลุงทุกครั้ง ดังนั้น กรอบความคิดของการศึกษาวิจัยนี้ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมท้องถิ่น ในชุมชนอื่นๆ ที่มีความสนใจจะพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ และเชื่อมโยงไปสู่การแปรรูปสินค้าและเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ได้อีกด้วย

คำขอบคุณ

การวิจัยนี้สำเร็จได้ด้วยความร่วมมืออย่างดียิ่งจากชุมชนสร้างสรรค์หัตถกรรมภาพแกะหนังตะลุงตำบลปากพูน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ร้านสินค้าหัตถกรรมในจังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้เชี่ยวชาญ ตลอดจนผู้ที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับงานวิจัยนี้ ทำให้ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ขอขอบพระคุณ พันเอกนายแพทย์ วิเชียร ชูเสมอ ประธานคณะกรรมการบริหารจัดการเครือข่ายการวิจัยและนวัตกรรมเพื่อถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่ชุมชนฐานราก สกอ. ภาคใต้ตอนบน มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์และทีมงาน ขอขอบพระคุณเครือข่ายการวิจัยและนวัตกรรมเพื่อถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่ชุมชนฐานราก สกอ. ภาคใต้ตอนบน สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ที่อุดหนุนทุนการวิจัยนี้ ขอระลึกถึงผู้มีพระคุณทุกท่าน ที่ให้การสนับสนุนและความช่วยเหลือในทุกๆ ด้าน ขอขอบพระคุณเพื่อนๆ และบุคคลที่คณะผู้วิจัยไม่ได้กล่าวไว้ในที่นี้ ที่ทำให้การวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี



บรรณานุกรม

- กมล สุดประเสริฐ. (2540). การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมของผู้ปฏิบัติงาน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เจ.เอ็น.ที.
- กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. (2551). **Products**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2551. จาก [http:// www.thaitambon.com](http://www.thaitambon.com).
- ชอบ เข้มกลัด และ โกวิท พวงงาม. (2547). การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเชิงประยุกต์. กรุงเทพฯ: เสมาธรรม.
- ชนิกรดา เพชรชนะ. (ม.ป.ป.). การจัดการเชิงธุรกิจกิจกรรมแกะหนัง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัด นครศรีธรรมราช. ปรินิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ชูศักดิ์ ศรีขวัญ. (2549). หนึ่งเงา. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 20 กันยายน 2551. จาก [http://www.thapra.lib.su.ac.th/objects/ thesis/fulltext/bachelor/p42549008/Fulltext.pdf](http://www.thapra.lib.su.ac.th/objects/thesis/fulltext/bachelor/p42549008/Fulltext.pdf).
- ทวี คงบุรี. สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2552. เรวัต สุขสีกาญจน์, ผู้สัมภาษณ์. ประวัติความเป็นมาของชุมชน สร้างสรรค์หัตถกรรมภาพแกะหนังตะลุง. กลุ่มวิสาหกิจชุมชนแกะหนังตะลุง 316/4 สวนจันทร์ หมู่ 5 ถ.กาญจนาภิเษก ต.ปากพูน อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช.
- _____. สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2552. เรวัต สุขสีกาญจน์, ผู้สัมภาษณ์. กรรมวิธีการแกะรูปหนังตะลุง. กลุ่ม วิสาหกิจชุมชนแกะหนังตะลุง 316/4 สวนจันทร์ หมู่ 5 ถ.กาญจนาภิเษก ต.ปากพูน อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช.
- บุญปลูก คงบุรี. สัมภาษณ์, 14 กุมภาพันธ์ 2552 และ 3 มีนาคม 2552. เรวัต สุขสีกาญจน์, สัมภาษณ์. ภูมิหลัง เกี่ยวกับการทำผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนังตะลุง. กลุ่มวิสาหกิจชุมชนแกะหนังตะลุง 316/4 สวนจันทร์ หมู่ 5 ถ.กาญจนาภิเษก ต.ปากพูน อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช.
- พันธุ์ทิพย์ รามสูตร. (2540). การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม. กรุงเทพฯ: พี.เอ.ลีฟวิ่ง.
- มนัส ช่วยกรด. สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2552. เรวัต สุขสีกาญจน์, ผู้สัมภาษณ์. ความต้องการในการพัฒนา รูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนังตะลุง. 131/4 สวนจันทร์ หมู่ 5 ต.ปากพูน อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช.
- สิทธิณัฐ ประพุทธานิศาตร์. (2547). การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม: แนวคิดและแนวปฏิบัติ. พิมพ์ ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- องค์การบริหารส่วนตำบลปากพูน. (2552). ข้อมูลอาชีพแกะรูปหนังตะลุง. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 10 กุมภาพันธ์ 2552. จาก http://www.pakphoon.com/otop_pakphoon/broch.pdf
- _____. (2552). แผนยุทธศาสตร์การพัฒนา (พ.ศ. 2555-2559) องค์การบริหารส่วนตำบลปากพูน. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 10 กุมภาพันธ์ 2552. จาก <http://www.pakphoon.com/ssamnak/strategy> 55-59.pdf